

ULUS-DEVLET KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİNDE ARKEOLOJİ*

Dr. Öğr. Üyesi Handan BİLİCİ ALTUNKAYALIER**

Öz: Sanayi Devrimi sonrasında özellikle Avrupa’da hammadde bulmak, yeni yerleşim alanları oluşturmak ve fabrikalar kurmak gibi amaçlarla yoğun kazı faaliyetleri başlamıştır. Bunun yanı sıra kutsal kitaplarda adı geçen mekânları görmek, antik yazarların işaret ettiği kentleri keşfetmek amacıyla yapılan araştırmalar da yoğunlaşmıştır. Her iki durum Arkeoloji biliminin doğmasında etkili olmuştur. Toprak altından çıkan ve ne oldukları tam bilinmeyen maddi kültür kalıntılarının tanımlanması, tasnif edilmesi ve bilimsel olarak açıklanmaları gerekmiştir. Diğer tüm modern bilimlerin ortaya çıkış sürecinde olduğu gibi, ulus devletlerin doğuşu arasında paralellikler olduğu görülmüştür. Pozitif bilimler ile sanayi toplumunun gelişmesi arasındaki yakın ilişki türündeki başka bir bağlantı da sosyal bilimler ile ortaya çıkan yeni devletlerin ideolojik düşünceleri arasında kurulmuştur. Ulus-devletlerin yurttaş yaratma sürecinde, ortak kültürel bir kimlik oluşturma çabasıyla, tarihle ilişkili bilimler özellikle teşvik edilmiştir. Buna bağlı olarak tarih ve antropoloji gibi arkeoloji biliminin de kültürel kimlik oluşturmadaki katkısının yoğun olduğu bilinmektedir. Bu nedenle arkeolojinin bir disiplin olarak doğuşunu milliyetçilik ile ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ulus-Devlet, Arkeoloji, Milliyetçilik

ARCHAEOLOGY IN THE EMERGENCE OF NATION STATE CONCEPT

Abstract: After the Industrial Revolution, excavations started especially in Europe in order to find raw materials, to create residential areas and to establish factories. Besides, new researches began in order to see the places, that took place in Holy books and to discover the cities that Ancient writers pointed out. The science of Archeology emerged out of these situations. Material culture remains which were under soil had to be defined, classified and explained scientifically. There was another parallelism between social sciences and new emerging communities’ ideologies. In the process of creating citizen of nation-states, people were specifically encouraged to make sciences related with history in order to create a common cultural identity. It is well-known that the science of Archeology plays an important role in creating cultural personalities just like History and Anthropology do. Thus, it wouldn’t be wrong to relate the rise of Archeology as a discipline with Nationalism.

Keywords: Nation-State, Archeology, Nationalism.

1878 Berlin Konferansı sırasında alınan kararlar, Osmanlı İmparatorluğu’nu paylaşma düşüncesinin birer ürünü olarak karşımıza çıkar. (Yetim, 2011, 285-296; Kröger, 2010a, 31). Bu fikri hayata geçirmek isteyen büyük güçler, ulus-devlet kavramını dile getirerek, imparatorluk içindeki azınlıkları kışkırtma yoluna gittiler. Zaten 18. yüzyıl ve 19 yüzyılın geneline bakıldığında

* Söz konusu makale, 12-14 Ekim 2011 tarihinde Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından düzenlenen, I. Uluslararası Tarih Konferansı: Berlin Konferansı’ndan Günümüze Büyük Güçler ve Türkiye isimli sempozyumunda sunulmuş olan, “Ulus-Devlet Kavramının Ortaya Çıkış Sürecinde Arkeoloji’nin Katkıları” isimli sözlü sunumun genişletilmiş halinin ilk bölümünü oluşturmaktadır.

** Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

“Ulus olma” fikrinin yükselişe geçtiği görülür ve Arkeoloji bu noktada devreye girmektedir. Makalenin konusunu oluşturan bu durum göre, her iki kavramın hangi noktalarda birbirleri ile ilişki içinde olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Ancak ulus-devlet ve arkeoloji ilişkisini açıklamadan önce her iki olgunun gelişimine bakmakta fayda vardır.

16. yüzyılda Coğrafi Keşiflerin katkısıyla, uzak bölgelerle olan ticaret ilişkisi, Müslümanların ve Osmanlıların tekelinden çıkarıldı ve Avrupa ülkeleri hızlı bir zenginleşme sürecine girdi. Söz konusu zenginliği yitirmemek adına geliştirilen politikalar uzun vadede ulus devletlerin doğmasına da vesile oldu. (Tanilli, 2006, 95- 96)ç Bu düşünceye bağlı olarak 16. yüzyılda ortaya çıkan “Merkantilizm” akımı ticaret ilişkili ekonomik bir kavramdır ve Latince tüccar kelimesinin kökeninden türetilmiştir: (Tanilli, 2006, 96). “*Merkantilizm “bir ülkenin zenginlik kaynağı nedir?”sorusuna Batıda verilmiş ilk tutarlı cevaptır.*” Yani bir ülkenin zenginliği sahip olduğu para ya da değerli madenle ölçülmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de, yoğun bir ticari faaliyete ihtiyaç vardır. Ülkeye hammadde sokmanın yanı sıra, ihracat yapmak özellikle de işlenmiş ürün satmak çok gelir getirir.

Tüm gelişmeler ticaret burjuvazisinin büyümesini sağladı. Bununla birlikte, daha da gelişebilmek ve güçlenmek adına yeni ihtiyaçlar ortaya çıktı. Şöyle ki; öncelikle bu işi yapanların mal ve can güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Belli bir organizasyon yapılmalıydı. Ayrıca tüm bu gereksinimler belli bir ulusal sınır içinde, ortak kanunlar çerçevesinde gerçekleşmeliydi. Kısaca tüm bunları oluşturacak bir üst kuruluşa ihtiyaç vardı. Böylelikle söz konusu üst kuruluş, her ne kadar üç yüzyıl kadar bir döneme yayılsa da, ulus-devlet olarak şekillendi. Ancak söz konusu bağlantının gerçekleşmesinin, az önce de değinildiği üzere, uzun bir zaman dilimine yayıldığını ve ulus-devletlerin ortaya çıkışının sadece ekonomik nedenlere bağlanmaması gerektiğini de belirtmek gerekir. Buna göre temelleri bu dönemde oluşan ulus-devlet düşüncesi 19. yüzyılda daha da önem kazandı. Özellikle batıda sanayileşmenin etkisiyle toplumsal bir gerginlik oluşması, sınıf farklılıkları, alt tabakanın politik talepleri, ekonomik zorluklar, sendikal hareketler beraberinde birçok sorunu getirdi. Tüm bu olayların sorumlusu diğer uluslar olarak gösterilmekte ve ulusal birlik ve bütünlüğe daha fazla vurgu yapılmaktaydı. Böylelikle milliyetçi söylemlerin arttığı, etnik köken tartışmalarının başladığı bir döneme girildi. (Tanilli, 2006, 96-97).

Ulus-devlet olabilmek için öncelikle “ulus” olmak gerekir. Siyasal bir topluluk olan ulusa atfedilen özellikler, tarihsel anlatılar, gelenek-görenek, dil, edebiyat aracılığı ile oluşturulmaya çalışıldı ve bunun devamında milliyetçi tarih yazımı ortaya çıktı. (Özdemir, 2003, 7-9). Geçmiş ile yapılan kurgulamalarda milliyetçilik, özgüllük ve devamlılık üzerine vurgu yapar. Mümkün olan en uzak geçmişe atıfta bulunarak söz konusu ulusun otantikliğini sürekliliğini ve benzersizliğini ortaya çıkarmayı hedefleyen ulusal tarih anlatısı, tarihin bu erken dönemlerine ait bilginin

belgelenebilmesi açısından arkeoloji, filoloji, folklor ve antropoloji gibi disiplinlerin tarihsel koşullarını hazırlamıştır. (Özdemir, 2003, 8; Özdoğan, 2014, 54-55). Kısaca ortak kültür yaratma sürecinde arkeolojik kanıtlara sıkça başvurulmuştur. Böylelikle Arkeolojinin kurumsallaşmasında milliyetçi ideolojiler ana faktör olur.

Söz konusu bilgiler ışığında görüldüğü üzere milliyetçilik kavramı arkeoloji ile sıkı ilişki içinde olmuştur. Her iki kavram arasındaki bağlantıya işaret eden gelişmelerden önce, kısaca da olsa, arkeoloji bilimini tanıtmakta ve gelişim sürecine bakmakta fayda vardır. En temel anlamı ile arkeoloji “Eskinin Bilimi”dir. Türkçeye “Kazı Bilimi” olarak çevrilmiş olsa da bu terimin arkeolojinin kapsamını tam olarak karşılamadığı bilinmektedir. Daha geniş bir biçimde arkeoloji “*İnsanlığın en eski dönemlerinden günümüze kadarki süreci maddi kalıntılara dayanarak araştıran ve inceleyen bilim dalıdır*”(Özdoğan, 2014, 19-24). Arkeolojinin bir bilim dalı olarak 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir. Ancak arkeolojik verilerle bilgiye ulaşma düşüncesi yeni bir durum değildir. Antik dönemde de geçmiş yaşamların maddi kültür kalıntılarında atıfta bulunan anlatımların varlığı bilinir. Bu duruma yönelik örnekler ise şu şekilde verilmektedir: (Özdoğan, 2014, 54; Tekin, 2017, 18-23; Trigger, 2014, 39-47).

M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen bir Babil çivi yazısında, Babil Kralı Nabunidus’un (M.Ö. 556-539), kendi uygarlığının çok eski dönemlerine ait bir tapınağın kalıntılarını ortaya çıkarmaya çalıştığı anlatılır. Bu durumda Nabunidus, kazılar yapmış, bir anlamda günümüz arkeoloji çalışmalarına benzer araştırmalar yapmıştır. M.Ö. 3. yüzyılın 2. yarısında Birleşik Çin’in ilk İmparatoru olan QinShiHuang’ın ölümünden yaklaşık bir yüzyıl sonra, M.Ö. 2. yüzyılın sonuna ait bir metinde ise, imparatorun mezarı hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Antik Yunan tarihine ilişkin önemli bilgiler veren tarihsel monografyanın başlatıcısı olan Thukydides (I, 8) korsanlığın Karyanda ve Fenike halklarının bir işi olduğunu ve buna kanıt olarak, Delos adasındaki gömütler Atinalılar tarafından yok edilirken yapılan karşılaştırmalarda bu gömütlerin ve ele geçen silahların “Karyandalılar”ınkine çok benzediğini anlatır. (Landmann, 1973, 27; Özdoğan, 2014, 54; Tekin, 2017, 18-23). Tüm bu anlatımlar ile daha antik dönemin kendisinde geçmişini açıklamak için, maddi kültür kalıntılarının araştırılıp anlatıldığı görülmektedir.

Antikçağ’ın devamında, Ortaçağ’ın ardından gelen Aydınlanma Dönemi’nde, temelleri 14. yüzyılda atılan Hümanizma hareketlerinin etkisiyle, antikçağ eserleri yeniden önem kazanır. (Özdoğan, 2002, 24-25; Tekin, 2017, 239-256). Dönemin birçok aydını Latince ve daha sonra da antik yunanca metinleri okuyup yorumlar ve geniş kitlelere ulaşmasını sağlar. Aynı zamanda yine bu dönemlerde yazıtlar ve maddi kültür kalıntıları da toplanmaya başlanır. 16. yüzyıldaki zenginleşme süreci ve Rönesans düşüncesi eski eser koleksiyonerliğinin artmasına neden olur. En gösterişli eseri bulma, sergileme tutkusu ile başlatılan çalışmalar sanat tarihinin gelişimine vesile olur ki arkeolojik çalışmalar da sanat tarihi kapsamında sürdürülür. Bu gelişmeler Batı

uygarlığının temeli sayılan Yunan ve Roma dönemlerinin önemini ortaya çıkarır ve 1798'deki Mısır Seferi sonrasında doğuya olan ilginin artmasının yanı sıra, sözü edilen klasik dönemlerin kazıları önemini yitirmeden hızla devam eder. Bu durumu anlatan örneklerden bir kaçışu şekilde sıralanmaktadır: İlk klasik devir kazısı 1612 yılında gerçekleşir ve Roma heykelleri ortaya çıkarılır. 1690 yılında ilk Paleolitik Çağ bulgusu Londra'da bulunmuş olan bir el baltası olarak kayda geçer. 1738'de Pompei ve Herculaneum'da kazılar başlar ancak ilk kazıların hafriyat çalışması niteliğinde olduğu belirtilir. Sistemli kazılar daha sonra başlar. 1759'da British Museum kurulur. 1764'de J.J. Winckelmann, Antikçağ sanatına ilişkin üslup ve kavramları ve dönemlerini ortaya koyan *Geschichte der Kunst des Altertums (Antikçağ Sanatı Tarihi)* adlı eserini yazar ki bu eser ile o döneme dek ortaya çıkan, toplanan, depolanan ve sergilenen eserlerin geneline yönelik bir çalışma olarak karşımıza çıkar. (Özdoğan, 2002, 28; Özdoğan, 2014, 69-73; Tekin, 2017, 26-27).

Elbette sözü edilen zaman diliminde sömürgecilik hareketleri de gerçekleşmekteydi. İlginç bir biçimde başka ülkeleri sömürgeleştirme amacıyla düzenlenen seferler, aynı zamanda "arkeolojik seferler" (Aydın, 2010, 128-141). niteliği de taşımaktaydı. Bunun en bilinen örneği Napolyon'un 1798'de gerçekleştirdiği Mısır Seferi'ne eşlik eden bilim heyetidir. Bu sefer sırasında 1799'da Rosetta taşının bulunması Doğu dilleri üzerindeki gizemi kaldırmış, böylelikle doğunun geçmişine olan merakın artmasına neden olmuştu. Antik Yunanca, Hiyeroglif ve Mısırlıların kullandığı Demotik yazı ile üç dilde yazılmış olan yazıtın, Yunanca kısmının okunabilmesi diğer bölümlerin de okunmasının sağladı. (Letrome, 1846). 1822 yılında Jean-François Champollion, Mısır Hiyerogliflerini çözen kişi olarak tarihe geçti. M.Ö. 196 yılına tarihlenen bu taş, adını bulunduğu Reşit (Rosetta) kasabasından almaktadır. Ağırlığı 760 kg dan daha fazla ve 114 cm uzunluğunda, 72 cm genişliğinde, 28 cm kalınlığındaki bu taş granit ya da siyah bazalttan yapılmıştır. Büyük İskender'in Mısır'ı fethinden sonra hüküm sürmeye başlayan Ptolemaios Hanedanı'nın hükümdarlarından biri tarafından yazdırılmıştır. Rosetta taşının bulunması ve okunması doğudaki uygarlıklara olan ilginin artmasına ve uzun zaman bölgede devam edecek olan çalışmaların başlamasına neden olur. Bu durum ileriki süreçte, milliyetçilik söylemlerine de katkıda bulunacaktır.

Aynı dönemlerde batı dünyasında toplumsal olaylarının hızla geliştiği görülür. Sanayi ve Fransız devrimleri, bilinen dünyanın çehresini değiştirir. Buna bağlı olarak arkeolojik çalışmaların niteliğinde de değişiklik başlar. Sanayi devrimi döneminde hammadde bulmak, yeni kentler inşa etmek, tarım yapmak, Tevrat'ta geçen kutsal mekânların ve antik kaynaklarda geçen kentlerin yerlerini tespit etmek, en iyi eski eser koleksiyonuna sahip olup en güzel müzeleri kurmak amacıyla yoğun bir kazı faaliyeti başlamıştır. (Özdoğan, 2002, 25-29; Trümppler, 2010, 15-19). Söz konusu kazıların gerçekleşmesini sağlayan itici güçlerin askeri faaliyetler, din,

rekabet, milliyetçilik, koleksiyonerlik, turizm, ekonomi, hâkimiyet kurma, ajanlık, savaş, yönetim ve işgal olduğu belirtilir. (Trümpler, 2010, 16; Pulhan, 2001, 140). Bu kazılar, imparatorlar ve krallar tarafından da desteklenir ki Fransız İmparatoru III. Napolyon ve Alman İmparatoru II. Wilhem en önemli örnekler olarak belirir. (Aymerich, 2010, 382-389; Löhlein, 2010, 390-397; Aydın, 2010, 132-133). Durum böyle olunca, bu dönemde sadece arkeologlar değil, farklı meslek gruplarından kişiler de kazı faaliyetlerine katılır; İş adamları, mühendisler ya da maceraperest-entelektüel karışımı meslek adamları, din adamları batının keşif duygusunu ve ihtirasını yansıtmaktaydılar:

19. yüzyıldaki söz konusu keşif ruhunu yansıtan entelektüel maceraperest karışımı, farklı mesleklerden kimi araştırmacılar ve kazılarına ilişkin en bilinen örnekler bir tüccar olan Heinrich Schliemann (Troia kazısı) ve bir yol mühendisi olan Karl Humann (Pergamon kazısı) olarak karşımıza çıkar. (Aslan, 2015, 46-55; Aydın, 2010, 133-134; Yılmaz, 2015, 18-37; Kästner, 2010, 324-335; Maier, 1990/1991, 31-37). Anadolu'da başlatılan bu kazılar, arkeoloji biliminin tanınmasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Askeri nitelikteki seferler sırasında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalara ilişkin önemli örnekler arasında Kuzey Afrika ve Yakındoğu'da gerçekleştirilen araştırmalar yer alır. Özellikle Cezayir, Libya, Lübnan ve Suriye'deki çalışmalar önemlidir. Örneğin birinci dünya savaşının hemen öncesinde, 1911/12 yıllarında Libya'da gerçekleştirilen askeri amaçlı hava fotoğrafçılığı aracılığıyla bölgeyi belgeleme çalışmaları sırasında, arkeolojik açıdan önemli olan Leptis Magna gibi antik yerleşimler de kayıt altına alınmıştır. (Trümpler, 2010, 16, 18-19; Payre, 2010, 58-67; Stucky, 2010, 68-75; Altekamp, 2010, 76-83; Nordiguan, 2010, 84-93). Dinsel amaçlı çalışmalara ilişkin örnekler bakıldığında kendisi bir Rahip olan Alois Musil'in 1870'lerde Filistin'de gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları dikkati çeker. (Trümpler, 2010, 16; Bauer, 2010, 124-135; Aydın, 2010, 133). İncil'de adı geçen yerleri bulma amacı taşıyan bu çalışmalarda antik çağlara ilişkin verilere de ulaşılır.

Öte yandan Fransız devriminin etkisiyle ortaya çıkan milliyetçi söylemlere paralel olarak arkeolojik seferlerin yanı sıra daha tanımlı ulusal nitelikteki kazılar da başlar ve bu durum aynı zamanda bilimsel arkeolojinin temellerini oluşturur. Milliyetçilik akımının etkisiyle, en başta belirtilmiş olan Osmanlı İmparatorluğunu paylaşma düşüncesi büyük güçleri harekete geçirir (Kröger, 2010a, 28-33). Din adamı, araştırmacı-gazeteci ve arkeolog olan çoğu kişi aynı zamanda kendi ülkelerinin istihbarat görevlileri olarak da çalışır. Dönemin düşünce yapısına göre araziye çıkıp köy köy dolaşabilmenin en geçerli yolu sanat tarihi ve arkeoloji araştırmaları yapmaktır. Böylelikle bilgi toplanır ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı provokasyon amaçlı çalışmalar gerçekleştirilir. Bu bağlamda 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında arkeolojik kazı yapan, dönemin yapısına uygun olarak casusluk yaptıkları da bilinen örnekler içinde, Arap

milliyetçiliğinin açığa çıkmasında önemli rol oynamış, her ikisi de İngiliz olan Thomas Edward Lawrence ve Gertrude Bell öne çıkmaktadır. (Kröger, 2010b, 448-461; Tubb, 2010, 250-261; Winstone, 2010, 512-527; Pulhan, 2001, 138-139). İstihbarat çalışmalarını devam ettirirken, hem Lawrence hem de Bell'in, Gaziantep'deki Karkamış kazılarına katıldıkları bilinmektedir.

Arap Milliyetçiliği'nin diğer bir önemli ismi Rifat Tahtavi (1801-1873), özellikle Antik Mısır eserlerinin korunması ve iadesi konularında çalışmalar yapar. (Aydın, 2010, 131). Fransız devriminin etkisi ile ortaya çıkan düşüncelerin izinde kendi vatan düşüncesini geliştiren Tahtavi, kendilerini, Antik Mısır'ın torunları olarak gösterir ve bu düşünceye göre, Eski Mısır'ın zenginlikleri de onlara aittir. Bu nedenle Mısır'dan götürülen eserler geri iade edilmelidir. Özellikle kendi döneminde Mehmet Ali Paşa'nın bir dikilitaşı Fransa'ya hediye etmesi onu çok kızdırır ve bu olay 1836 yılında eski eserlerin Mısır'dan çıkmasını engelleyen yasanın çıkarılmasına vesile olur.

Ulus-devlet, Milliyetçilik ve arkeoloji arasındaki ilişkiye ait en bilenen örnek Alman Milliyetçiliği ve Gustav Kossina'nın kuramı olarak gösterilir. (Anthony, 2001, 162-166; Arnold, 1990, 464-478; Aydın, 2010, 136-137; Özdemir, 2010, 10-11; Tekin, 2017, 58-61). Kossina, Prehistorik Arkeolojiyi (Tarih Öncesi) "en ulusal bilim" ilan etmiş ve 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında geliştirilen kuramlar Nazi Almanyası'nı temellendiren düşüncelerin doğmasını sağlamıştır. Kossina'nın teorisine göre, Germenler, Hint-Avrupa dili konuşan ilk topluluktur; Kuzey Avrupalı, Sarışın, Aryan ırk grubuna dâhildiler. Germen olmayan aşağı ırklara kendi üstün ırklarını tanıtmak durumundaydılar. Yine teoriye göre arkeolojik buluntu ile temellendirilen kültür bölgesi, belli bir etnik grubun kültürüdür ve buluntuların ele geçtiği yerler ise etnik grubun yaşam alanıdır. Bu durumda Germen kabilelerine ait ve Neolitik döneme tarihlenen buluntular, bronz çağının öncüleridir ve bunların ele geçtiği yerler, yani dağılım alanı Germen ırkının yaşam alanıdır. Söz konusu dağılımı gösteren, Germen halkının yaşam alanına işaret eden ve Kossina ile Arkadaşları tarafından hazırlanan haritalar, Nazi Dönemi Almanyası'nın elinde tehlikeli bir araca dönüşmüştür. (Anthony, 2001, 162-166; Arnold, 1990, 464-478; Aydın, 2010, 136-137; Özdemir, 2010, 10-11; Tekin, 2017, 58-61). O dönemde izlenen saldırgan politikanın sözde bilimsel dayanak noktası olarak gösterilen bu haritalara göre, Germen buluntularını ortaya çıktığı her yer, yeni Almanya'nın toprağı olmalıdır. Elbette bu tanımlamalar ve çalışmalar, Nazi partisi tarafından sahiplenilerek, arkeoloji bilimi Nazi rejiminin bir parçası haline dönüştürülmüştür. Alman Prehistoryası Dersi, tüm okullarda bir propaganda sistemi dahilinde okutulmuştur. Arkeologlar, işgal edilen topraklarda arkeolojik çalışmalar yürütüyor ve aynı zamanda SS üniforması altında, gestapo görevlisi olarak çalışıyordu. Bu düşünce dışında arkeolojik çalışmalar yapmak vatan hainliği sayıldığı belirtilmektedir. Gerçekte

dönemin zihniyetine uyan bir durum söz konusudur. Polonyalılar, Slav tarihinin prehistorik döneme dek izlenebileceğini vurgulamışlardı. Fransızlar benzer söylemelere sahipti ancak, Almanlar en ırkçı ve en saldırgan söylemler nedeniyle ön plana çıkıyorlardı.

Alman Milliyetçiliği'nin yanı sıra özellikle Osmanlı İmparatorluğunu etkileyen diğer bir milliyetçilik anlayışı Yunanlılara aittir. (Yetim, 2011, 289-290; Dikkaya, 2009, 117-125) Ulus düzeyinde arkeolojik çalışmaların nasıl yürütüldüğüne ilişkin bilinen en iyi örneklerden biri olarak görülür. Batılı güçlerin Yunan ve Roma hayranlığı, deyim yerindeyse Yunanlıların gözünün açılmasına neden olmuştur. Antik kaynakları okuyup Yunanistan'daki izlerini takip eden aydınlar, oraya ulaştıklarında kendi halinde yaşayan halkın, "muhteşem" olarak nitelendirilen eserler karşısındaki kayıtsızlığına şaşırır ve Osmanlı'nın, söz konusu eserler hakkında, bilinçli olarak halkı bilgilendirmediği söylemlerini ortaya atarak Osmanlı aleyhinde çalışmalara başlar. Öte yandan Yunanlıların daha çok aydın kesimi, konudan tamamen habersiz değildir. Dönemin milliyetçilik akımlarına vakıf olan Yunanlılar, arkeolojik buluntulara da vurgu yaparak milliyetçilik söylemlerini şekillendirmiş ve Büyük Yunanistan'ı oluşturma fikrini ortaya koymuştur. (Yetim, 2011, 293). Birinci Dünya Savaşı sırasında Batı Anadolu'yu ele geçirme düşüncesinin ardında yatan zihniyette bu görüşünde payı vardır. Buna göre Antik Yunan kültürünün şekillenmesinde oldukça önemli olan ve Anadolu'nun batı kıyılarında bulunan, İzmir ve Aydın gibi illeri içine alan İonia bölgesi, Osmanlı'dan kurtarılmalı ve Yunanistan'a katılmalıdır.

Birinci Dünya Savaşı sırasındaki söz konusu gelişmelere karşın, Cumhuriyet dönemi öncesinde, Osmanlı döneminde, batıdaki Milliyetçi söylemler üzerine yürütülen arkeolojik çalışmaların bir benzerini görmek mümkün değildir. Milliyetçilik ve Ulus-Devlet söylemleri elbette vardır. Ancak bu fikirleri, arkeolojik kalıntılar üzerinden şekillendirme durumu söz konusu değildir. Osmanlı dönemde Osmanlılar, dönemin güzel sanat eserlerini toplama heyecanına kapılmış, arkeolojik çalışmalar, görsellikle boyutunda kalmıştır. Osmanlı dönemindeki Arkeoloji çalışmaları daha çok, aynı zamanda önemli bir ressam olan Arkeolog Osman Hamdi Bey ile anılır. (Özdoğan, 2002, 33; Hitzel, 2015, 36-45; Tekin, 2017, 56-57; Aydın, 2010, 134). Osman Hamdi Bey bugünkü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin (Sanay-i Nefise) ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinin kurucusu olarak bilinir. Dönemin Hümanist akımlarının etkisinde hareket eden Osman Hamdi Bey, insancılığı benimseyen bu akıma göre Carl Humman ya da Heinrich Schliemann'a benzetilebilir. Suriye Kenti Sayda (Sidon) ve Muğla Yatağan'da bulunan Lagina Antik kentinde kazılar yapan, Osman Hamdi Bey, ayrıca Nemrut dağı buluntuları ile ilgili de çalışmalar yapmıştır.

Türklerde Arkeoloji ve Milliyetçilik ilişkisi, Cumhuriyet dönemi ile başlar. Buna göre geliştirilen Türk Tarih Tezi ile amaç Türlerin Anadolu üzerindeki varlığını meşrulaştırmak ve

Batı Uygarlığı'nın bir parçası olduğunu kanıtlamak olarak belirlemektedir. (İnan, 1939, 243-246; Aydın, 2010, 138-139; Özdemir, 2003, 12-15; Tekin, 2017, 66-71). Türk Tarih Tezine göre Anavatanı Orta Asya olan Türkler, Ari ırkındandır ve ileri bir uygarlık kurmuşlardır. Ancak yaşadıkları olumsuz iklim koşulları nedeniyle göç etmek durumunda kalmış ve dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmışlardır. Bu yayılma sonucu birçok medeniyetin kurulmasında da etkili olmuşlardır. Bu bağlamda Anadolu'ya gelen Türkler buradaki uygarlıkların kurucuları olarak görülmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında geliştirilen söz konusu tezin en temel destekçileri arkeolojik kazılar olarak belirir. Orta Anadolu'da Hitit Kültür bölgesine ait yerleşim yerlerinin kazıları, Trakya ve Hatay bölgesindeki çalışmaların sonuçları genel itibarıyla bu tezi destekler nitelikte bilgiler ortaya koymaktadır. Hatta Ankara'nın başkent olarak seçilmesinin ve devletin tüm kurumlarının burada bulunması istediğinin Hititler ile kurulan tarihsel/sembolik bağ olduğu da belirtilmektedir. (Özdemir, 2003, 17).

Arkeolojik kanıtların, milliyetçilik ve Ulus kavramları ile kurulan bağı ağırlıklı olarak 20. yüzyılın başına tarihlenir gibi görünmektedir. Arkeolojinin tüm ideolojilerden arınarak, objektif bir bilim dalı haline gelmesi yüzyılın ortalarını bulmuştur. O tarihten itibaren daha küresel bir dil yakalamış olan Arkeoloji bilimi, milletlerarası ve multi disiplinler çalışmaları ile çeşitlilik kazanmıştır. Ancak her ne kadar durum bu yönde ilerlese de yüzyılın başında ortaya çıkan durum, kendisini zaman zaman tekrar hissettirmektedir. Kimi olayların açıklamasının maddi kültür kalıntılarına ve tarihi geçmişe göre yapılıyor olması dikkat çekicidir. Günümüzde Ortadoğu'da yaşanan olaylar, en belirgin örnekler olarak karşımıza çıkar.

Ulus-devlet kavramının anlamı ve arkeoloji ile olan ilişkisinin genel bir tanıtımının yapıldığı bu çalışma, konuya giriş niteliğinde taşımaktadır. Verilen örneklerin geniş bir çerçevede ele alınması ve dünya genelindeki arkeoloji ve ulus-devlet ilişkisine dair gelişmelerin değerlendirilmesine yeni bir çalışma ile devam edilmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Altekamp, Stefan. "Luftbildarchäologie in Libyen 1911/1912". *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 76-83. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Anthony, David. W. "Nazi ve Eko-Feminist Prehistoryalar: Hint/Avrupa Arkeolojisinde İdeoloji ve Ampirizm". *Cogito Sayı 28* (2001): 152-169.

Arnold, Betina. "The past as propaganda: totalitarian archaeology in Nazi Germany". *Antiquity Volume 64 Number 244* (1990): 464-478.

Aslan, Rüstem. "Schliemann: Priamos Hazinesi'nin Bulunması ve Türkiye'den Kaçırılması". *Aktüel Arkeoloji Sayı 47* (2015): 46-55.

Aydın, Suavi. “Arkeoloji ve Milliyetçilik: Toprak Altından Kimlik Devşirmek”. *ArkeoAtlas Sayı 7* (2010): 126-141.

Aymerich Gran, Eve. “Napoleon III und die Archäologie”. *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*, Ed. Charlotte Trümpler. 382-389. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Bauer, Johannes. “Alois Musil-Nomade zwischen Nationen, Religionen, Kulturen und Wissenschaften”. *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 124-135. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Dikkaya, Fahri. “National Archaeologies and Conflicting Identities: Examples from Greece, Cyprus and Turkey”. *Ancient Near Eastern Studies: Volume XLVI* (2009): 117-137.

Hitzel, Frédéric. “Osmanlı Arkeolojisi’nin Başlangıcı: Osman Hamdi Bey”. *Aktüel Arkeoloji sayı 47* (2015): 36-45.

İnan, Afet. “Atatürk ve Türk Tarih Tezi”. *Belleten III (10)* (1939): 243-246.

Kästner, Ursula. “Carl Humman und die Entdeckung des Pergamonaltars. Vom Privatunternehmen zum Staatsauftrag”. *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 324-335. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Kröger, Martin. “Spielfeld der Mächtigeren. Das Osmanische Reich und der europäische Kolonialismus”. *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 28-33. Köln: DuMont Buchverlag, 2010a.

Kröger, Martin. “Archäologen im Krieg: Bell, Lawrence, Musil, Oppenheim, Frobenius”. *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 448-461. Köln: DuMont Buchverlag, 2010b.

Landmann, G. Peter (ed.). *Thukydides: Geschichte des Peloponnesische Kriegs Band 1*, çev. Peter G. Landmann. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1973.

Letrome, M. Par. *Inscription Grecque De Rosette*. Paris, 1946.

Löhlein, Wolfgang. “Mit Zepter und Spaten. Kaiser Wilhelm II. und die Archäologie”, *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 390-397. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Maier, Franz Georg. “Heinrich Schliemann Nach 100 Jahren Nachdenken über einen Pionier der Archäologie”. *Nürnberger Blätter zur Archäologie Heft 7* (1990-91): 31-37.

Nordiguan, Levon. “Antoine Poidbard- Ein Pionier der Luftbildarchäologie”, *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 84-93. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Özdemir, Ayşe. “ ‘Hayali Geçmiş’: Arkeoloji ve Milliyetçilik 1923-1945 Türkiye Deneyimi”. *Arkeoloji: Niye? Nasıl? Niçin?*. Derleyenler: Oğuz Erdur-Güneş Erdur. 7-23. İstanbul: Ege Yayınları, 2003.

Özdoğan, Mehmet. “Toprağın Dili: Yazısız Zamanlar, Tarih Öncesi”, *ArkeoAtlas Dergisi Sayı 1* (2002) 22-33.

Özdoğan Mehmet, *50 soruda Arkeoloji*. 4. Baskı. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı-21, 50 soruda Kitap Dizisi-8, 2014.

Payre Dondin, Monique. “Akteuere und Modalitäten der französischen Archäologie in Nordafrika”. *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 58-67. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Pulhan, Gül. “Mehmet Özdoğan ile Arkeoloji-İdeoloji-Devlet İlişkileri Üzerine”, *Cogito Sayı 28* (2001): 138- 151.

Stucky, Rolf. “Ernest Renan und die Anfänge der Phönizischen Archäologie”. *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 68-75. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Tanilli, Server. *Uygurluk Tarihi*. 23. Basım. İstanbul: Alkım Kitabevi, 2006.

Tekin, Halil. *Tarihöncesinde Mezopotamya*. Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları, 2017

Trümpler, Charlotte. “Das Große Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus”. *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 15-19. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Tubb, Jonathan N. “Leonard Woolley und Thomas E. Lawrence im Karkemisch”. *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 250-261. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Winstone, Victor. “Getrude Bell und Irak”. *Das Gross Spiel: Archäologie und Politik*. Ed. Charlotte Trümpler. 512-527. Köln: DuMont Buchverlag, 2010.

Yetim, Fahri. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 25* (2011): 285-296.

Yılmaz, Yaşar. “Mösyö Humann: Humann’ın Bergama Raporları ve Osman Hamdi Bey”. *Aktüel Arkeoloji sayı 47* (2015): 18-37.